

ГЛАДАН ИЛИ СИТ ЖИВОТА?

(Опсервације након читања три збирке прича Зорана Б. Миловановића: *Глаг*, *Одвојене стварности* и *Удаљена џуџињава*)

Ево на почетку мало времеплова који обично избегавам, али у овом случају, чини ми се, има места и разлога, јер се време у смислу катастрофичности и безумља нажалост није променило, а и нове приче Зорана Б. Миловановића то на свој начин потврђују. Захваљујући прецизној библиографској јединици о првој званичној промоцији књижевног првенца, збирке кратких прича под насловом *Глаг*, објављене 1996. у чувеним Независним издањима легендарног у издавачким круговима Слободана Машића који нас је напустио пре четири године, аутор *Удаљене џуџињава* ме је нехотично подсетио где сам била и шта сам радила 1. јула 1997. године. Лоша у рачунању времена и немарна према властитој биобиблиографији, захваљујући овом податку лако сам се снашла у којој од својих књига да пронађем текст о *Глагу*. И наслов те моје књиге је индикативан: *Усион до смрти* (Народна књига, 1999).

Првенац ког је Зоран Б. Миловановић објавио у тридесет петој години живота није приповедао о бољем или лакшем или смисленијем животу од најновије његове збирке прича коју данас промишљамо, објављене након готово четврт века, није остављао простора оптимизму и нади, подједнако је с мучнином, зебњом, страхом, са свешћу о апсурду, говорио о баналности свакодневице, монотонији, колотечини, еротским и иним фрустрацијама, кошмарима у сну и на јави, психотичним стањима, агресивности у човеку и његовој подложности животињским нагонима, о спремности на уништење другог и другачијег. Континуитет у начину на који Миловановић види људску природу оптерећену разним облицима *глаги* од којих је једино буквална глад природна, а све друге проблематичне и застрашујуће, обилује доследношћу, истрајним проналажењем примера и модуса испољавања.

Не знам да ли је случајност или намера, тек прва прича у новој збирци „Удаљена тутњава“, прича „Рука“, по мом мишљењу као да је управо изронила из атмосфере и велтаншаунга некадашње *Глаги*. По свим својим својствима, она припада сада већ давном књижевном првенцу, или барем жели да подсети на њега, показујући и потврђујући да континуитет у виђењу света доводи и до недвосмисленог књижевног континуитета. Уосталом, „Реч аутора“ на крају *Удаљене џуџињава* садржи занимљив аутопоетички исказ: „...пошто ја писање доживљавам на неки начин и као вид вођења дневника, одлучио сам се да ништа не мењам у поретку ствари.“

О каквом је „поретку ствари“ реч? Чини се превасходно о тематском, јер од осамдесетак (!) прича у збирци *Удаљена џуџињава* барем половина њих су *приче о корони* и могле би бити самостална збирка или својеврстан дневник вођен у доба пандемије.

Од дневника се као од књижевне врсте, мени иначе поред путописа веома драге, изузев ако га не пишу један Витолд Гомбрович, Франц Кафка, Андре Жид, Вирџинија Вулф... и не очекује примарна књижевна обавеза исцизелираног стила, језичког богатства, компоновања у заокружену целину; углавном бива битна његова документарност и аутентичност представљања датог времена. Писање прича својевремено је, нарочито у првој половини двадесетог века, за писце често била нека врста вежбе и увертире у стварање романа. Истовремено, било је то и време кратке приче. Кад се многим учинило да је то време прошло, прича, посебно кратка, поново се, негде шездесетих година, озбиљно вратила и стекла статус цењеног жанра. У време када је Миловановић стасао за окушавање у „проклетом занату списатељском“ (Ерих Кош), већ је дуго врхунила позитивна енергија кратке приче, донекле захваљујући открићу приповедачке уметности већ годинама мртвог Данила Хармса, мајстора минијатуре, гротеске, апсурда, заумља, али и уверљивошћу аргумената нашег изузетног приповедача Давида Албахарија да верним љубитељима разних жанрова романа покаже теоријски и докаже у пракси велике могућности и потенцијалне књижевне вредности кратке приче у убрзаном, фрагментарном и неуротичном времену које се тек захуктавало да досегне ужас данашњице. Сећам се добро времена када је Албахари, у интервјуима али и иначе, настојао да дефинише кратку причу и да је често успевао са памтљивим, сажетим, уверљивим дефиницијама. Једна од таквих била је да је „кратка прича обрис структуре света“.

Двадесет година „дневничког бележења“ одличних кратких прича, сакупљених у претходну Миловановићеву збирку *Одвојене стварности* нису само израз личне „верности“ једном жанру и духу времена, него и доследна дугогодишња стваралачка активност која не прераста у рутину и сумњиво задовољство боравка на познатом и освојеном терену, већ у страст истраживања и креирања у обиљу непресушних могућности. Једна од могућности којима се враћао било је варирање чувених бајки, басни, језичких каламбура, народних изрека које се очас обесмисле и на нови начин „уозбиље“ ако их подвргнете ишчашеној визури, што може значити и цепидлачком разумевању, али и буквалном језичком и смисаоном анализирању. Беше то један од успешних модела за обликовање прича које указују на већу суровост, дубље отуђење и страшнију реалност него у прошлим временима. Различити принципи хумора (од безазлене шаљивости, преко ироније до сарказма), засновани на гротескним описима сталног ратовања приповедног субјекта са стварношћу, сновима и морама, другим полом, људима уопште, породичним амбијентом, баналношћу зла, страховима, болестима тела и ума, глупошћу као феноменом с којим је у књижевностима ових простора можда најдоследније и најопсесивније ратовао Мирослав Крлежа, отварају се више-струко у стотинама Миловановићевих прича и за читалачки ужитак и за критичко интерпретирање.

За нашег аутора се не би могло рећи да има неког ко би му био фаворизован приповедачки узор и саговорник, барем у ех-Уи књижевним просторима, али и међу светским ауторима кратке приче. Чини се да је Миловановић три деценије упорно трагао за неким личним путем не размишљајући много о дужини прича, актуелности тема (све до короне!), стилској реализацији. Неопходан је неизмеран фондус читалачког

знања и памћења да бисте ове приче доводили у везу с другим ауторима или уочавали сличне идеје. Ево једног примера: када сам у причи „Матрикс“ прочитала реченицу: „Некадашњи мајмуни са дрвећа су сада живели у стамбеним зградама“ било је немогуће да се не сетим чувеног завршетка драме *Ареџеј* Мирослава Крлеже. Док један од јунака у овој вазда актуелној драми, Моргенс, егзалтирано медитира о савршенству људске руке као о ремек-делу, други му резигнирано одговара последњом реченицом у драми: „А ипак је то ремек-дјело рука мајмуна.“ И још једног: прича „Врисак“ дозвола ми је снажно у сећање *Примални крик* Артура Џанова, по мени култну књигу за разумевање људске психе.

Постоје приповедачи који збирке прича помно компоњују, брижљиво ређају у какав тематски или значењски низ у мери да оне престају бити насумични збир и постају кохерентна, логична целина. Слично компоновању песама, тако бива и са причама, отварају нам се и с пуним правом доживљавају или као збирка или као књига. Можда је *Глаг* у том смислу била најближе књизи прича, друге две су (*Огвојене стварности* и *Удаљена џуџњава*) изразито збирке. Миловановићев приповедни модел бисмо могли дефинисати познатом латинском изреком *nulla dies sine linea* претворивши је у *nulla dies sine fabula*. Управо то овим причама даје дневнички карактер.

Ако се не варам, *Удаљена џуџњава* је једина која има мото, а реч је, нимало случајно, о цитату из Јунгове *Црвене књије*. Не би ме чудило да све три збирке започињу управо Јунговим цитатима, јер сучељавање с несвесним, самоистраживање и индивидуација, снови и тумачење снова, мотивишу и прожимају скоро цео приповедачки опус Зорана Б. Миловановића. Најнедвосмисленија је у том правцу прича „Јунгова кула“, али нипошто и једина. Одабрани цитат је кључан за још један битан ниво разумевања и интерпретирања ових прича („Нико ме неће тако исмевати као што сам ја исмевао самог себе“), јер је самоиронија можда најјачи уједињујући фактор и црвена нит кроз све, па и међусобно најразличитије приче настајале четврт века.

Имам утисак, мада не осећам потребу за математичким доказивањем, да у новој књизи прича превладавају оне реалистичне, стварносне како се некад говорило за такав наративни поступак. Као да се писцу с временом стварност чини све луђом, фантастичнијом и невероватнијом, те више и не жели да је посебно или додатно онеобичава. Репрезентативна за својеврстан београдски, и унутар њега болнички реализам, можда још пре натурализам, јесте прича по којој је и збирка понела наслов – „Удаљена тутњава“. Она вероватно са својих више од четрдесет страница представља најдужу Миловановићеву причу уопште, мада дужина у овим стварима – сложила бих се још једном са Албахаријем – нема никаквог значаја.

Уверена сам да ће се „ковид-проза“, или како ће се већ звати, још дуго писати диљем света и ширити у таласима баш као и вирус, јер припада реду изразитих траума у ионако трауматичним временима. Не знам да ли је Зоран међу првима, али би вероватно био да је ове приче издвојио у посебну књигу. Пошто је пандемија сама по себи научна фантастика, теорија завере, апокалиптички врх или дно, матрикс, аутор се определио да читав тај фантазмагорични комплекс спусти у баналну личну, породичну, политичку, државну, медијску свакодневицу, на ниво полемичких дијалога међу слуђеним укућанима, у медијима, међу гетоизованом 65+ категоријом жртава, у градском пре-

возу који је душегупка и без ковида. Уз причу „Бот“, управо су ковид-приче политички најангажованији текстови овог писца којем те теме ни деведесетих нису биле битније од питања појединца и драме индивидуализма. За њихово књижевно вредновање неопходна је временска дистанца; сада ми пре свега делују као пример страсног дневничког ангажмана с израженом вољом да се све памти, тачније: сачува од заорава. Тему памћења и заорава, веома важну за живот јединке али и друштва, репрезентује прича „Сужавање карме“. Издвојила бих, за овај корона-тренутак, ироничне и духовите приче „Ручак“ и „Командос“, јер ме главни јунак те приче неодољиво подсећа на главног јунака *Зебње на расклајање* мог омиљеног писца Воје Чолановића.